

Kitap Tanıtımı

Gottfried Wilhelm Leibniz Felsefesinde Bilgi teorisi ve Mantık

Melike Oktay¹

Kutsi, KAHVECİ (2012), *Gottfried Wilhelm Leibniz Felsefesinde Bilgi teorisi ve Mantık*, Ankara, Berikan Yayınevi.

Öz

Bu kitap, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü'nde görev yapan Kutsi Kahveci'nin doktora tezi çalışmasıdır. Eser, giriş kısmının ardından iki bölüme ayrılır. Yazar, ilk bölümde Leibniz'in denemelerinden hareketle mantık anlayışını incelemiştir. İkinci bölümde ise Leibniz'in bilgi teorisi ele alınmıştır. Yazar, eserin önsözünde çalışmasının Türkiye'de az sayıdaki mantık ve felsefe araştırmalarına yeni bir takım katkı sağlayacağı inancında olduğunu belirtmiştir.

Felsefe, varlık üzerine derin düşünme ve varlığı var olduğu gibi bilmeye yönelik bir eylemdir. Yalnızca varlığı değil ona ilişkin bilgiyi ve bileni de kendisine konu edinmiştir. Başlangıçta sadece doğa ve var olanın ne olduğu anlaşılmasına çalışılırken günümüze doğru uzanan felsefi sistemlerde var olanın özünde ne olduğunu anlamının yanında, onun yapıp etmelerinden doğan bir takım ilgi alanlarını da inceleme çabaları ön plana çıkmıştır. Varlık karşısında bir takım temel soruların cevaplandırılması gerekmektedir. Bu temel soruların ortaya konulması ve cevaplar aranması bir sistem içerisinde gelişen zihin faaliyetlerini zorunlu kılar. Bu zihin faaliyetlerinin özünde sorgulanması, nasıl ve niçinin araştırılması anından itibaren de bilgi problemi karşımıza çıkmaktadır. Bu temel sorulara aranan cevaplar çeşitli olsalar da, her biri kendi içerisinde tutarlı olmak durumundadır. Tutarlılığın ne olduğunun sorgulanması ile beraber mantık dediğimiz disiplin karşımıza çıkar. Kutsi Kahveci de Leibniz'in düşünme sisteminde, bilgi problemini varlıkla, mantığında bilgi problemi ile bağlantılı görmektedir. Buradan hareketle yazar, araştırmasında Leibniz'in bilgi teorisinin yanında mantık anlayışını da ele almayı faydalı bulmuştur. Bunun sebebi ise, Leibniz'in bilgi teorisi ve mantık anlayışının iç içe olmasından ve mantıktaki gelişmelere

ciddi anlamda öncülük etmesinden dolayıdır. Çalışmasının birinci bölümünde, Leibniz'in mantık anlayışını onun denemeleri çerçevesinde ele alır.

On yedinci yüzyıla kadar Aristoteles'in mantığa ilişkin düşünceleri bu alandaki tek otoriteydi. Ancak deney ve gözlemin ön plana çıkması ile yeni metod arayışları gündeme geldi. Aristoteles mantığına karşı deneyi ve tümevarımı savunan Bacon ile bilim için matematiksel bir tündengeli ileri süren Descartes, yeni mantık ve metod arayışının öncüleri oldular. Leibniz ise bu konuda bağımsız bir sistem ortaya koydu. Aristoteles mantığı üzerine yaptığı çalışmaların yanı sıra, sembolik mantığı ilk tasarlayan düşünürdü. Leibniz, *De Arte Combinatoria (1666)* adlı eserinde sembolizmin insan düşüncelerinin alfabeti olacağını ima etmekteydi. Tüm kavram ve düşünceleri matematiksel bir düzene göre her ulusun anlayabileceği bir karakteristik plan halinde sunmaya çalıştı.

"Genel Araştırmalar" da mantık hesabının örnek bir modelini verdi ve bu hesabı en basit önermelerden, mantık hesabının temellerini ortaya koyana dek geliştirdi. Leibniz'in amacı tüm bilimleri bir araya getirecek bir evrensel işaretler sistemi oluşturmaktı. Bunun için ise, 'Evrensel Karakterizm' metodu vardı. Bu metoda göre basit kavramlar onların işaretleri

¹ Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Felsefesi Yüksek Lisans Öğrencisi, mlk_kty@hotmail.com

ile, kompleks kavramlar bu işaretlerin bileşimleri ile önermeler, işaretler arasındaki ilişkilerle yer değiştirecek ve akıl yürütme bir tür mekanik işlem olacaktır. (bkz:s.44.) Leibniz, bu metot sayesinde akıl yürütmeyi kolaylaştıracak ve kusursuz yapacaktı. Yazar ise Leibniz'in metodunu eserde şöyle özetliyor: Bir hesap yanlısını bulduğumuz gibi bir düşünce yanlılığını da açık ve güvenilir şekilde bulup gösterebilirsek, Leibniz açısından bunun en büyük faydası felsefedeki ayrılıkların ve çelişkilerin ortadan kalkmasıdır. Yani formüllerle yazılmış olan bir felsefi araştırma belli bir dile bağlı olmayacak ve evrensel bir felsefe dili kurulmuş olacaktır.

Leibniz'in aklın ilkeleri konusunda yaptığı yorumlar ise, Aristoteles mantığının iki temel ilkesi olan özdeşlik ve çelişmezlik ilkesine modern bilimin temelini oluşturan yeter-sebep ilkesini de katarak, Aristoteles'in metafizik karakterli bilim anlayışından modern bilim anlayışına geçişi sağlamıştı.

Leibniz'in çalışmalarından hareketle eserde ortaya çıkan, matematiğin mantığa indirgenebilme durumu yani mantıksalılıktır. Yazarın kanaatine göre, Leibniz, matematiksel mantığın aksiyomlarına dayalı bir sistemi maalesef tamamlayamamıştır. Leibniz matematiksel mantık üzerine çalışmasını yayımlamadığı için onun keşifleri tekrar yapılmak zorunda kalmıştır. Leibniz' in sistemine eleştirel bir bakışla yaklaşan felsefe ve mantık profesörü Nusret Hızır bu konu hakkında şöyle düşünmektedir: “Büyük matematikçi Leibniz, gayet geniş bir bağıntılar mantığını elinde bulunduruyor, böyle bir mantıkta lüzumlu tekniğe hakim bulunuyordu. Böyle olduğu halde yüklem mantığı gibi dar bir alandan fonksiyon mantığına geçmek için atılması gereken adımı atmamıştır. Aristoteles'e beslediği hayranlık, dehasının, onu pek yetkili kıldığı bu yeniliği gerçekleştirmesine engel olmuş, bütün isteklerine rağmen onu, Aristoteles' in çizdiği ana hatları takip etmeye zorlamıştır.”

Bilim adamı ve filozof olan Hans Reichenbach, mantıkla ilgilenen ilk büyük matematikçi olarak gördüğü Leibniz hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: “Ulaştığı sonuçlar devrimsel nitelikteydi. Eğer oluşturma-

ya koyulduğu sembolik notasyon programını diferansiyel hesapları geliştirmede açığa vurduğu büyük enerji ve kafa gücüyle sonuna dek götürüp gerçekleştirseydi simgesel mantığın gelişmesi 150 yıllık bir zaman kazanmış olurdu.” (bkz: s.20.)

Yazar'ın ifadesine göre, “Leibniz, evrensel mantık fikri ve sembollü mantık düşüncesi ile yeni mantığın önünü açmıştır. Ancak yaşadığı dönemde kimsenin ilgisini çekmemiş ve 19. yüzyılda yeni mantıkçılar Leibniz'den habersiz çalışmışlardır. Yine de Leibniz modern mantığın öncüsüdür.”

Kitabın ikinci bölümü ise Leibniz'in bilgi anlayışını konu almaktadır. Leibniz, bilgi ile ilgili olarak belirlediği bir takım problemlerin çözümüne ait düşüncelerini temellendirmek için varlık felsefesinde kullandığı kavramları temel alarak işe başlar. Çünkü bilginin konusu var olandır, alemde bulunan varlıklardır. Kuşkusuz bu varlıklar görünüşte birçoğluğu içermekte bununla beraber birbirlerine bir ilke ile yani neden-sonuç bağıyla bağlı olmaktadır. Alemi oluşturan tözler sayıca sonsuz birçoğluğa sahiptirler ve sonsuz sayıda olan tözlerin her biri kendi başına bir ferttir ve artık bölünemez olan bir niteliği içerir. Leibniz bu tözlere monad adını verir. İşte sayıca sonsuz olan bu tözlerin son sebebi zorunlu olan bir tözdür, bu Tanrı'dır. Bundan dolayı Leibniz bilginin konusunu teşkil eden var olanlar hiyerarşisinde bütün var olanların en üst kısmına Tanrı'yı yerleştirmektedir. Tanrı, ilk birliktir başlangıçta ki basit tözdür, yaratılmış veya birbirinden çıkmış monadların hepsinin kaynağıdır. İşte Leibniz, alemi ve alemdeki bütün var olanları insanın bilebileceği bir alan olarak görmektedir. Ona göre bilme edimi iki yönlü bir süreci taşımaktadır. Yönelinen amaç sadece olabilir olanı bilmekten ibaret olursa burada yalnız kavram yeterli olmakta, eğer amaç bütün olarak alemi oluşturanları yani var olanı bilmek ve varolanın içeriğini ve varoluş nedenini anlamak olursa bu takdirde algı ve idrak zorunlu olmaktadır. Leibniz, bilginin elde edilmesi sürecinde duyuları, akli ve bu yetiler sonucu oluşan birçok edimi bilginin kaynağı olarak görmektedir. Ayrıca bilgi de bunları aşan bir sezgi sürecinin de var olduğunu ve kesin bilginin ancak bu süreçten

sonra olabileceğini söylemektedir ve buna tam algı adını vermektedir.

Leibniz, bilgiyi özdeşlik ve yeter-sebep ilkeleri üzerine kurar. Leibniz'de bilginin ilk kaynağı benzeşimli olarak elde edilen nesnel kaynaklı fikirlere dir. Ancak gerçek bilgi tam algıyla ulaşılan bilgidir. Bu da zihinde oluşmaktadır. Yazara göre, Leibniz felsefe tarihi içerisinde rasyonalist çizgide görünmektedir. Bununla beraber duyumlara dayanan bilginin önemini belirtmesi, bu bilginin varlığını kabul etmesi oldukça dikkat çekicidir. Leibniz aklın ilkeleri olarak kabul edilen özdeşlik ve çelişmezlik ilkelerinin doğuştan olduğunu kabul eder. Bu tür ilkeler zorunlu bilgiyi teşkil ederler ve bunlar ilk gerçekliklerdir. Leibniz'de doğuştan fikirler kuvve halinde insanda bir eğilim, kabiliyet ve akli da karşılamaktadır. Evren ve evrendeki düzen anlayışından hareketle insanın edinebileceği bilginin farklı şekil ve niteliklerde olabileceğini belirten Leibniz, bilginin değeri problemini de özellikle akıl gerçeklikleri ve olgu gerçeklikleri ayrımını getirerek ve bunlardan analiz ederek çözmeye çalışmıştır. Leibniz bilgiyi pratik alanda daha işe yarar hale getirme amacını gütmektedir. Dönemindeki birçok filozoftan farklı olarak bilginin sadece teorik nitelikte kalmayıp hayat için, hayatın emrinde kullanılan bir hale getirilmesi gerektiği kanaatini taşımaktadır.

Leibniz'in bilgi ve mantık anlayışı birbiri ile bağlantılıdır. Yazar bunun için eserinde ilk önce Leibniz'in mantık anlayışını incelemiştir. Daha sonra bilgi anlayışını konu almıştır. Leibniz, Aristoteles'ten itibaren gelen formel mantığa çok büyük saygı beslemektedir. Özellikle Aristoteles mantığının kıyas teorisini düşüncenin formüle edilmesine doğru atılmış önemli bir adım olarak görmektedir. Yazara göre, Leibniz'in Aristoteles mantığına duyduğu bu hayranlık ve takdir duygusu onun Aristoteles mantığının geliştirilmesi fikrini engellememiştir. Ancak yazar bu konu üzerinde fazla durmamıştır. Oysa ki Leibniz'in, Aristoteles düşünceleri üzerine fikir inşa etmesi onu sonuca götürmemiştir. Eğer götürseydi bugün Leibniz, cebirsel mantığı bulmuştu diyebilirdik. Yine de George Boole'un cebirsel mantığı bulmasına ön ayak olmuştur. Modern mantığın merkezi olan çok

sayıda düşünceyi keşfetmiştir. Bu keşifleri Boole'un cebirsel mantığına olduğu kadar, Whitehead ve Russell'ın Principals Mathematics'ın da formülasyonlarına örnek olmuştur.

Leibniz bilgiyi pratik alanda daha işe yarar hale getirme amacı gütmektedir. Dönemindeki birçok filozoftan farklı olarak bilginin sadece teorik nitelikte kalmayıp hayat için kullanılabilir hale getirilmesi gerektiğini düşünür.

Yazara göre, yeni bir mantık biliminin temelini atmak isteyen Leibniz'in varmak istediği sonuç, genel mantık sayesinde öyle bir metafizik kurmaktır ki, bu ilk ve son hakikatler bilimi kesinlik bakımından matematiğin yanında yer alsın. Ama Leibniz'in bunu sonuna kadar başardığını söyleyemez.